

18-3-2006, opening tentoonstelling Rosa Verhoeve, Vishal, Haarlem.

Beste bezoekers, gastvrouwen en gastheren van de Vishal, vrienden, Rosa,

Circus Debre Berhan

Een citaat: “ Ik heb jarenlang als schoenpoetser op straat gewerkt. Van de opbrengst leefden ook mijn moeder en broertje. Mijn vader is er vandoor gegaan toen ik een jaar oud was. Op een dag kwam het circus naar de stad. Ik was meteen verbluft en helemaal in de greep van de show en van de acrobaten. Ze waren nota bene net zo oud als ik; maar wat zagen ze er anders uit, vol trots en zelfvertrouwen. Ik besloot bij het circus te gaan. In het begin vond mijn moeder het maar niks, omdat ze mijn inkomsten thuis niet kon missen. Dus ik bleef voor en na die 4 uur training per dag op straat werken. Het circus maakte mijn lichaam sterk; maar misschien nog wel belangrijker: het gaf me een sterke geest. Nu ben ik geen schoenpoetser meer maar zit ik op de middelbare school. Mijn moeder is heel trots op mij – en ikzelf ben dat ook.”

Dat zegt Deliba, een 15-jarige artiest van het door Rosa gefotografeerde circus Debre Berhan, onderwerp van de serie aan jullie linkerkant. Zo'n 5000 jongeren van 12-22 jaar, vooral uit armoedige families, zijn op allerlei plaatsen in Ethiopie bij zulk soort circussen betrokken. Met krakkemikkige bussen trekken ze van dorp naar dorp. Ze geven gratis voorstellingen in door god en de wereld vergeten oorden, op zanderige voetbalveldjes of minuscule marktpleinen. Ze voeren salto's op of bouwen een levende piramide, en behandelen tegelijkertijd op speelse manier thema's als aids, tienerzwangerschappen en kindermishandeling en maken de geïsoleerd levende en grotendeels analfabete bevolking zo bekend met die kwesties.

Adugna

De tweede serie die hier te zien is, gaat over Adugna. Dat betekent 'lot', 'kans'. Het gaat hier om 18 voormalige straatkinderen, die een dansopleiding hebben gehad en die zich daarna zijn gaan richten op 'community dance': ze maken uitvoeringen in samenwerking met bijvoorbeeld prostituees en straatkinderen, waarbij het net als bij de circussen gaat om zowel lering als vermaak. Ook zij roeren de al eerder genoemde sociale thema's aan.

Na speciale lessen van westerse choreografen begonnen deze 18 jongeren ook een dansgroep samen met 9 gehandicapte jongens en meisjes van net na de puberteit. Gehandicapten worden in Ethiopie – en elders in Afrika – als niet goed gelukte mensen beschouwd, die schande brengen en die je maar het beste in huis kunt wegmoffelen of eventueel als vondeling achterlaten. Bedoeling van de Adugna-groep is onder meer om die kijk op invaliditeit aan te tasten.

In hun gezamenlijke voorstelling gaat het niet om een rariteitenkabinet waarbij gezonde mensen arme kreupelen in de rondte zwaaien, maar om een echt gezamenlijke bewegen waarbij de validen bijvoorbeeld kunnen profiteren van de kracht in sommige ter compensatie van hun handicap juist extra ontwikkelde spieren van de invaliden. Tareff, een jong meisje, zegt over haar eerste bezoek aan Adugna: “Dat was de eerste keer dat iemand mij vroeg om uit de veilige beperking en opsluiting van mijn rolstoel te komen. Ik begon over de vloer te tolleren, gebruikte handen en voeten en bewoog me nu eindelijk eens helemaal zelfstandig en onafhankelijk. Ik gebruikte elke vierkante centimeter van mijn lijf, en zelfs mijn ziel, en het voelde zo licht en zo bevrijdend dat ik de hele tijd moest glimlachen.”

Journalistiek?

Prachtig. Ontroerend. En hier gaat het dus over, in de foto's op deze tentoonstelling. Nou ja, in zekere zin...

Rosa's foto's vertellen in mijn ogen eerder een onderstroom van dit verhaal. Ze zijn niet bepaald journalistiek in de gangbare zin van het woord, doen geen verslag van gebeurtenissen. Natuurlijk, Rosa hanteert het klassieke journalistieke principe van de 'fly on the wall', de schijnbaar niet aanwezige waarnemer. Maar we zien amper duiding van het journalistieke 'waar?' - de lokatie waar dit allemaal plaatsvindt -, behalve enigszins in de foto van dat slingerend dansende meisje voor die vervallen golfplatenschutting. Geen nadrukkelijk gepresenteerde erbarmelijke omstandigheden. En de cirkusserie heeft bijvoorbeeld geen helder lineair verloop van zware training, via tocht door het land, aankomst in een dorp, kostumering en bruisende voorstelling naar bevredigde vermoeidheid na afloop, met eventueel een afsluiting in een nachtelijke bus terug. Ik zie welgeteld één echte voorstellingsfoto, maar die is vreemd stil. Op maar één foto zien we expliciet dat er gehandicapten in het spel zijn. Rosa's fotografie is niet verhalend, is geen epiek maar lyriek, geen proza maar poëzie. Ze gaat niet over dingen 'aan de buitenkant', zoals een zichtbare lichamelijke handicap.

En hoewel het eigenlijk om nogal uitbundige en vrolijke fenomenen gaat – cirkus, dans – zijn de foto's op deze expositie eerder intiem en verstild. En ze zijn zwaarmoedig: de 'Salto Vitale' moet blijkbaar uit de tenen komen. Rosa fotografeert een in zich gesloten wereld, waarin de hoofdpersonen volkomen ongestoord opgaan in hun eigen situatie. Vrijwel iedereen lijkt voor zichzelf te bestaan. Als het isolement een zeldzame keer al doorbroken wordt, is dat eerder door contact met de fotografe dan onderling.

Dat geeft de personen op veel foto's iets eenzaam. Kijk eens, op die voorstellingsfoto, naar de afstand tussen het publiek en die twee broze meisjes met die curieuze hoofddeksels die zo mooi rijmen op de verhogingen onder hun

voeten; de twee meisjes waarvan de een heel licht steun lijkt te zoeken bij de ander.

Waar het in deze foto's om gaat is mijns inziens niet een verhaal van circusartiesten en dansers. Het lijkt mij veel meer te gaan om een binnenwereld. Over een van de cirkusartiesten zegt Rosa zelf: "Biruk heeft thuis niets, maar bij het circus is hij 'iemand'". En dat thema van 'iemand zijn' lijkt me fundamenteel in het werk van Rosa.

Waarom dit, waarom zo?

Een interessante vraag vind ik altijd: waarom doet iemand wat hij doet? Wat zegt iemands onderwerpkeuze over hemzelf? Rosa's werk is persoonlijk – in de zin dat emotionele drijfveren en niet politieke of journalistieke drijfveren haar motiveren – en ik denk dat deze foto's veel van Rosa zelf en haar eigen achtergronden tonen: de strijd van deze jongeren om gezien te worden, om er te mogen zijn, is haar van nabij bekend.

Rosa is indo – of pinda, zoals ze het zelf vaak noemt: kind van twee culturen. En kijkend naar haar thematiek vermoed ik soms ineens de schaduw van de KNILler die na een impopulaire oorlog in stilte onderdook en voor wiens verhaal zich niemand interesseerde; of van de indo die vanuit het discriminerende koloniale Nederlands-Indie gewend was zich gedeist te houden, het schuchtere hoofd tussen de schouders te trekken en die met opgedrongen bescheidenheid en nijverheid hoopte zich een plek van waardering te verwerven. De zich moeizaam uit het ongeziene tevoorschijn vechtende jongeren die deze foto's bevolken moeten in overdrachtelijke zin wel herkenbaar zijn voor Rosa. 'Ongezien zijn' is een voor haar bekend fenomeen, en de strijd daartegen moet haar wel aanspreken.

Niet alleen in de keuze van thema's, maar ook in de werkwijze toont zich de persoon. Haar eerste camera kreeg Rosa van haar vader. Maar in de manier waarop ze die hanteert, zien we misschien de sporen van Java, het land van haar moeder: ze streeft haar doel na met geduld, zachtheid, plooibaarheid – en met haast onmerkbaar doorzettingsvermogen. De volstreekte ongestoordheid van de scenes is natuurlijk heel sterk het resultaat van een sfeer die Rosa oproept. Ze forceert niet, ze dwingt niet, ze enceneert niet en dringt zich niet op; zij is als het riet, buigt met souplesse, moedigt aan met een glimlach. Iemand noemde haar ooit ironisch: de Mies Bouwman van de fotografie. Allicht verkeerd op te vatten – maar als ik het goed begrepen heb sloeg dit op haar grote talent om mensen op hun gemak te stellen en niet op haar fondsenwerving voor - en de financiering uit haar eigen schamele middelen van - de opleiding van verschillende van deze jongeren.

Als ik er vanuit dat perspectief naar ga kijken, komen er nog meer associaties op. Zo deed de plaat van de schijnbaar vierarmige man met gesloten ogen me niet alleen denken aan Shiva – de dansende god die het oude verwoest en het nieuwe creëert -, maar ook aan de Javaanse ketok magic. Als je rondrijdt op Java, zie je op allerlei plekken aanduidingen van die toverachtige garagebedrijven. Het verhaal wil dat hier auto's worden uitgedeukt – Ketok is een onomatopée, afgeleid van de klank daarvan -, niet met hamers maar middels magische speuken. Die behandeling speelt zich niet af in een sfeervolle ruimte met mysterieus licht, zoals wij toepasselijk zouden vinden, maar binnen een gammele gedeukte golfplaten omheining. Op Rosa's foto zie je datzelfde: het mysterie in de knullige omgeving van alledag.

Goed: dat is wat ik denk te zien als ik Rosa's foto's beschouw. Maar wij kijken allemaal met eigen ogen, vanuit onze eigen achtergrond en met eigen associaties. U ziet er misschien iets heel anders in. Kijk voor uzelf naar deze tentoonstelling: de poëzie van Rosa's Ethiopie – of is het Ethiopie's Rosa?